

15 травня 1978 р. закінчувався 7-річний табірний термін Івана Світличного. Місцем заслання призначили село у високогірному районі Горно-Алтайської (залишився у райцентрі Усть-Кан). У листі до Б.Антоненка-Давидовича, іронізуючи, подає такий опис місцевості: *«Бог, видно, знаючи мій адамівський характер і враховуючи історичні помилки минулого, запобіг їхньому повторенню і рай вдосконалив капітально: Єви в ньому є і могли б спокусити не такого Адама, як Ваш слуга покірний, але спокушати нічим: тут немає яблук не те що з дерева пізнання, а й поганеньких дичок. Немає й груш, немає й вишень — узагалі фруктів аніякісіньких»* (09.07.1978). Активно спілкується з друзями з табору та закордонну – В.Вовк, подружжям Гевриків, З. Генік-Беризовською, Л.Плющем. Наголошує, що *«Листи — зараз моя єдина відрада (бо в таборі я мав веселе товариство, а тут — зовсім самотній), тому я, як свята, чекаю листа і від вас»* (до Гевриків, 11.09.1978).

Продовжує займатися науковою діяльністю, через постійне погіршення здоров'я – низький атмосферний тиск, кисневе голодування – постійним фаховим заняттям було складанням словника українських синонімів. Переспівує «Слово о полку Ігоревім», цікавиться сучасною поезією, налагоджує книжкові обміни аж до самого Барнаулу, а також постійно допомагає чим тільки може своїм друзям у таборі: одержує, книгами та цінним порадами як відстоювати свої права.

Листи Івана Світличного це важливий художній, політичний, історичний і суто людський документ. Кореспонденції уміщують у собі величезний історичний та фактичний матеріал, необхідний для усвідомлення творчості письменника та художнього процесу загалом. Автор листів, його творчі потенції, епоха, найближче оточення, побутовий аспект, творчості та професійні зв'язки – все це проходить перед очима вдумливого читача, який таким чином має змогу відчутти історико-культурну атмосферу доби.

Список використаних джерел

1. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. – К.: Дух і літера, 2001. – 300 с.
2. Світличний І. Голос доби. – кн. 1 Листи з «Парнасу» / Упоряд. Л.Світлична. – К.: Сфера, 2001, – 544 с.
3. Світличний І. Голос доби. – кн. 2. Ч. 1: Жити ніби немає облоги (1953-1971); Ч. 2: Хоч кожен день мені взнаки (1978-1981) / Упоряд. Л.Світлична, Н. Світлична – К.: Сфера, 2008. – 424с.
4. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 1151 с.

The article is dedicated to the studying of the epistolary creation of Ivan Svitlychny's as an important document of the second part of the twentieth century and analyzes the role of his epistles.

Key words: The men of the sixties, Diaspora, epistolary creation, literary criticism, translation, synonymy, Aesop language, irony.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-3.В1/7.08

Коваленко Н.Д.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОРІВНЯННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРИЗМІ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ІРИНИ ВІЛЬДЕ

У статті визначено експресивно-помінативні та структурно-семантичні особливості порівнянь у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках». Поряд із традиційними народними порівняннями, вираженими компаративними фразеологізмами, письменниця використовує порівняльні форми орудного відмінка, які створюють яскраву поетичну стилістику. Серед сполучникових поширених порівнянь переважають новостворені та самобутні, що додають тексту виразності й образності.

Ключові слова: порівняння, порівняльні конструкції, художнє мовлення.

Використання різних видів тропів і фігур у художньому мовленні завжди підпорядковане одній меті – образному підсилению, емоційно-експресивному уточненню зображуваного. У різнобічному переплетенні тропів та стилістичних фігур в тексті художнього твору порівняння є не тільки основою більшості стилістичних засобів. Це, найперше, вираження особливостей людського мислення (від знаного до невідомого, від ознак живої природи до неживої і навпаки), по-друге, це авторські пошуки у зображенні найхарактерніших, найяскравіших рис через асоціації, схожість чи відмінність. Образне порівняння в художньому мовленні «...вихоплює одну якусь найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші» [3, 360].

Дослідження проблематики порівнянь в українській мові має особливе значення для розв'язання й обґрунтування низки теоретичних питань мовознавства й лінгвостилістики зокрема. Вивчення закономірностей та особливостей функціонування порівнянь, їх проєкції на цілий текст завжди буде актуальним з огляду на важливість встановити специфічні прикмети ідіостилей письменників національної літератури, особливо з огляду на те, що кожен митець по-своєму осмислює життя і себе в ньому, прагне передати мудрість, емоції та почуття через слово.

Творчість Ірини Вільде високо оцінена сучасними науковцями та письменниками (М. Вальо, В. Качаном, Н.Мафтин, О.Баганом, Р.Горакком, О.Забужко та ін.); мова її творів як лінгвального феномену та авторського мовного світу залишається на сьогодні маловивченою і належно не поцінованою, хоч відзначимо увагу дослідників щодо аналізу синтаксичного рівня художніх текстів письменниці, мовні засоби вираження іронії [4; 5].

Важливою подією є публікація циклу повістей «Метелики на шпильках», «Б'є восьма» і «Повнолітні діти» (Дрогобич, 2007) за першодруками, а отже, максимально збережено особливості авторського мовлення, українську

літературну мову 30-х років ХХ ст. в її західному варіанті, риси буковинських говірок. Грунтовне й об'єктивне дослідження мовного світу письменника, виокремлення його мовних пріоритетів, як стверджує П.Ю. Гриценко, «можливі не стільки на підставі спеціальних, залишених автором свідчень (есеїв, листів, щоденників), скільки його автентичних текстів» [2, 21].

У статті ми поставили за мету простежити експресивно-номінативні та структурно-семантичні особливості порівнянь у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках», з'ясувати основні риси компаративних уподобань письменниці крізь призму національного та загальногуманістичного.

Цілком очікуваним є використання у мовленні названих повістей про традиційних народних порівнянь, виражених компаративними фразеологізмами, у яких образними конкретизаторами виступають назви явищ природи, тварин і рослин, звичні в побуті предмети. Така група сталих висловів скерована на побудову порівняння реальної схожості: *ясна, як сонце* (31); *гарна, як сонце* (32); *пахне, як квітка* (34); *причепившись..., як сліпий костура* (370); *роздушити, як влізлого комаря* (351); *непомітно, як сон* (306); *вістка застрягла, мов кістка в горлі* (301); *ходить, як курка коло яйця* (79). За традиційною народнорозмовою моделлю побудовані сталі порівняння на позначення поняття 'дурний, нерозумний': *дурна, як перша-ліпша гуска з толоки* (112); *а дурні, як чоти в бочках* (62).

Народні порівняння виконують функцію не лише образно-емоційного зображення дійсності, а й створюють розмовно-побутове тло, в якому виявляються глибинне, первісне бачення світу дитиною.

Надзвичайно цікавими, на нашу думку, є авторські порівняння в межах одного роду, одного типу предметів (дерев'яні предмети, рослини), на основі ледь помітного ступеня вияву в одному з них якоїсь більшої ознаки: *підлога в домі чиста, як стільниця* (120); *жовтою, як шафран, кукурудзою* (152).

Із безсполучникових компаративних конструкцій у творах Ірини Вільде спостерігаємо порівняльні форми орудного відмінка, які слугують для образних характеристик предмета, особи чи дії, створюють яскраву поетичну стилістику. Найчастіше в орудному відмінку реалізуються порівняння з неживими предметами, явищами природи, рідше – з назвами людей: *дівчатка сидять обарінком* (335); *захоплення ... впало на неї раптовим золотим дощем* (348); *час летів стрілою* (438); *вулиця видається сірим чоловічком* (334); *похід знову рушив гусаком* (295); *Дарка... вузлом просувається попереду* (34). Зауважимо ще й на авторській конкретизації певних якостей через означення: *раптовим золотим дощем, сірим чоловічком*.

В аналізованих творах Ірини Вільде кількісно переважають сполучникові порівняння, серед яких розмежуємо порівняльні звороти (компоненти простого речення) та підрядні порівняльні речення. Сполучники *як, наче, неначе, мов, ніби* є традиційними для української мови й слугують засобом зв'язку між основою та показником порівняння; статус діалектного має сполучник *якби*, що вживається у значенні 'ніби'.

Одне з найбільших полів створюють порівняння для позначення зовнішності людини, де особливе значення надається описові очей. Так, головний персонаж – Дарка Понівич – дівчинка-підліток, яка дорослішає, вивчає весь цей світ, дуже любить оточуючих людей, захоплюється їх красою, але найперше сприймає очі, погляд: *Данко дивиться на неї своїми ясними, як незабудьки, очима* (67); *Софійка з ... подовгастими, як каюки, а чорними, як смертельний гріх, очима* (76); *зеленими, мов баговиння, очима* (154); *очі сірі, як осінні тумани* (19); *має ясно-зелені, круглі, як монети, очі* (352); *круглі, як у квітки, очі* (330); *очі, мов дві олив'яні кулі* (302). Тут переважають порівняння за ознакою кольору.

Ірина Вільде здебільшого вживає сполучник *як* і порівняльні слова семантичного поля «Природа» для художнього розкриття особливих рис зовнішності людини:

- 1) загального вигляду: *Ориська виглядає, як дівчинка на образку* (112); *виглядала, як засушена риба* (127); *товста, мов бочка для капусти* (143);
- 2) обличчя: *з цим здоровим, прирум'яеним, як пишеним разовий хліб, лицем* (70); *тут, у місті, де стільки чистеньких, як пелюстки лілеї личок* (135); *рожеве, як у повородка, лице* (173); *пані директорова, з лицем, як гарна, засушена квітка* (72); *всі ці лиця, як маски з гарбузів* (89); *панні лиця бліді, мов з тіста* (179);
- 3) шні: *худенької шні, неначе в курки-голошилки* (288); *тоненькою, як стебелінка, неприсмно чорною шиєю* (126);
- 4) волосся: *червоною чуприною, ніби квіт шафрану* (346); *за тепло-жовтим, як гречка під косу, пасмом волосся* (26);
- 5) рук: *Улянич поклав свою мозолисту, як з заліза, руку* (48); *з великими руками, мов дві сковородки по боках* (147);
- 6) інших частин тіла: *такий неприродно великий, як у корови, язик* (88); *широкими, як брама, грудьми* (78); *простолінійний, як цяцька з цукру, ніс* (154).

Функцію позначення особливостей зовнішності можуть виконувати порівняння з образним конкретизатором-етнонімом: *смаглявим, як у циганської дитини, личком* (60); *... пегарні, як циганки на ярмарку* (38); *чорнява, як циганя, дівчина* (121); *Лідка вся в кучерях, як молодий жид у пейсах* (140).

Особливо зворушливими видаються дитячі асоціації чогось приємного, чистого й світлого з великими релігійними святами, особливо Великодніми. Ототожнення подій і ознак служать для зіставлення у контекстах: *Притулилася до Улянича, як приліпочка до паски* (113); *у чистому, як великоддя скатерть, комірчику* (154).

Переживання й психологічні стани реального життя людини можуть передаватися через зіставлення з явищами природи, «опредмеченого» світу для того, щоб читач значно точніше, ширше сприймав і розумів не тільки внутрішні переживання персонажів, їх поведінку, настрої, а й семантичні особливості лексем, значення яких може мати більше відтінків (завдяки авторській майстерності), ніж фіксують їх лінгвістичні словники: *як сполошені горобці, пурхнули на свої місця* (203); *спалахнула багром, мов би вулкан вибух в її нутрі* (186); *Орися розжевіє, як досвітнє сонце* (138); *Данко сміється дрібним, як морський пісок, сміхом* (193); *самітня і горда, як вершок із снігом серед літа* (151); *вуйко пушиться між ними, як індик* (71).

Зовнішні рухи тіла людини, пов'язані з певним настроєм чи емоціями, як правило, мають схожість з рухами тварин, комах: *вертиться по хаті, як бджола по леваді* (140); *вуйко спорскував з себе воду, як поровистий лошак* (64);

У мовній палітрі Ірина Вільде спостерігаємо і зворотнє: світ природних явищ з усією мінливістю, предмети та абстрактні назви художньо уподібнюються з «живим» світом: *години так тяглися, якби хто їм ноги попутав* (37), *скрипка заводить, якби хто жили з неї висотував* (86), *дні рушили перед себе, як лєжаві лошаки* 189, *криваві зубища, що, як п'яні, повалились одні на одних* (27), *нові думки, хирі й підступні, гудять у голові, як чмелики* (30), *поїзд ухнув, мов парубок напідпитку* (278); *дороги ще, мов котуки в біло-чорні латки* (312).

Основні ознаки, які зазнають порівнянь, можуть бути конкретизовані завдяки означенням, що перебувають у пре- чи постпозиції стосовно власне порівняння: *Данко стоїть... байдужий, однаковий, як бувалець* (119); *Ориська чистенька, вичепурена, як помадка на ялинку* (126); *щось ніжне, прегарне, як кольорова куля* (134); *Данко стоїть на дверях, як вартовий, – мовчазний, скупчений, одинокий* (78).

Коли йдеться про відтінки емоційних станів людини (суму, страху, гніву тощо), то Ірина Вільде здебільшого передає їх через порівняльні конструкції до найвиразніших порухів очей: *...стають темні, як доспілі сливи* (19); *її очі, як два соколи, в'ються десь понад класу* (171); *виставляє перелякані очі наперед, як слимак рієчки, й мовкне* (82); *Орисині очі спалахують, як вогні на Івана* (31); *очі бабуні, як вірний пес, ходять слідом за нею* (37); *Дарчині очі заходять темінню, якби хто чорнила в них повпорскував* (39); *прибігла Ориська з очима, як дві електричних жарівки* (70); *ці пари очей були, як киндісали* (165). Інтимні переживання дівчинки-підлітка, почуття першого кохання і розчарувань, звичайно, змальовуються через найважливіший центр почуттів – серце: *серце у грудях було вистеле чимось м'яким, ніби мохом* (140); *бо любов – велика, надлюдська любов прорвала нагло всі греблі в дарчинім серці й гатила поперез всі коридори серця, як весняна повінь* (55); *серце, як по дроті, біжить до нього і паде йому під ноги* (137).

Найтонші відтінки для позначення емоційного стану персонажів, а саме змалювання ситуацій несподіванки, страху, письменниця передає теж через зіставлення: *Данко ... стоїть, як вмурований у землю* (115); *стоять..., як не з цього світа* (87); *Дарка ... станула, як стовп* (44); *Дарка слухала цих слів, як скам'яніла* (297); *стоїть, як дурманом напоєна* (63).

У функції розгорненого порівняння в складних реченнях можуть виступати підрядні порівняльні речення, які приєднуються до головного сполучниками *як, паче, мов*: *вістка вбиває Дарку так, як убиває грім чи наглий параліч* (190); *Данко був свіжий і вихуханий, як курятко, яке цюйно обсахло з яйця* (111). Зазначимо, що кількісно у цій групі переважають конструкції з гіпотетичною часткою *якби*, що має діалектне походження і вживається у значенні 'ніби': *Дарка дізнала такого гострого почуття болю, якби хто кусник лєживого м'яса вирвав з її тіла і кинув під колеса тієї потвори* (116); *Мама змахує головою, якби бджола вкусила десь у саме око* (30); *Костик розреготався на Софійчину раду, якби сам чорт сидів у ньому* (35); *засміявся тихенько, якби мишка захрупала* (61); *зробилася добра, якби хто її медом намастив* (105); *Ориська має зуби рівенькі, якби хто на них міру брав* (27).

Гумористичного колориту надають контекстам речення порівняльної структури, у яких зіставляється абсолютно «незіставне» (зло-лисіна, осел - поїзд): *... дивились на нього, як на конечне зло, яке, як лисина, скорше чи пізніше мусить впасти на голову, і тільки вибранці охороняються перед нею (і то часто перукою)* (350); *великий перський килим, який так нагадував Персію, як осел поїзд* (313). Отже, використання порівнянь для побудови контрасту, неочікуваного поєднання – невід'ємний прийом створення смішного.

У мові повістей Ірина Вільде зрідка вдається до нагромадження порівнянь, включаючи одне порівняння в друге. В одному реченні може бути вжито два порівняння, що мають однакові сполучники: *голос підозріло веселий, нап'ятий, як струна, скакає по словах, як колесо по вибоях гірської доріжки* (67). Поєднання безсполучникового й сполучникового типів порівняння в одній фразі свідчить про якусь розбіжність, різноаспектність, контрастне зображення: *Це був вірливий, але товстий, якби окремо годований, ніс* (128).

Порівняння може виявлятися і в різних синтаксичних конструкціях розгорненого вигляду (порівняльно-приєднувальних конструкціях), що демонструють принцип образної аналогії: *... вразіття від Зойної пісні єдине у своєму роді, безприкладне. Зойк серця, що затрує людей і повітря. Плач риби, з якої лєживцем здійсмають луску. Стогін людини, похороненої в летаргу* (358).

Отже, поряд з усталеними, традиційними для українського художнього мовлення порівняннями, які не творяться, а відтворюються, Ірина Вільде віддає перевагу новоствореним, самобутнім, непередбачуваним порівнянням. Такі образні конструкції, що мають різну синтаксичну будову, широко представлені у досліджуваних повістях. Вони точніше розкривають нові, невідомі ознаки чи властивості вже відомого, спонукають до перевірки власних асоціацій, надають авторській оповіді експресивного забарвлення.

Список використаних джерел

1. Вільде Ірина. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: Повісті. 2-е вид. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – 488 с. – (Серія «Український модерн»).
2. Гриценко П.Ю. Ідіолект і текст // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / Відп. ред. Академік ПАН України В.Г. Скляренко. – К., 2007. – С. 16-43.
3. Мацько Л.І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
4. Пацараюк Ю. Засоби вираження іронії у мові творів Ірини Вільде // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 394-398. Слов'янська філологія: Зб. наук. ст. – Чернівці, 2008. – С. 357-361.
5. Чолкан В. Частки як ускладнювальний компонент структури підмета (на матеріалі творів Ірини Вільде) // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 394-398. Слов'янська філологія: Зб. наук. ст. – Чернівці, 2008. – С. 353-357.

In the article, the expressive-nominative and structure-semantic features of comparison in the cycle of novels by Iryna Vil'de "Metelyky na shpyl'kah" are specified. Besides the traditional folklore comparisons expressed by comparative phraseological units, the author uses the comparison forms of instrumental case, the author, which create the bright poetical stylistics. Among the union extended comparisons there are also the innovative and original ones, which add the expressiveness and vividness to the text.

Key words: comparison, comparison constructions, artistic language.

УДК 821.161.2–31 «18»

Копончук Т.І.

Академія адвокатури України, Київ

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕКСТ ЯК ХУДОЖНЯ АНТРОПОЛОГІЯ

У статті йдеться про прозу Панаса Мирного, зокрема простежуються концепти художньої антропології, де відтворено художню картину світу і людину в межовій ситуації, а саме при переживанні голоду.

Ключові слова: текст, художня антропологія, концепт, естетика, голод, образ.

Відображення картини світу у творчості письменника, як відомо, залежить від його естетичного світобачення та онтологічних реалій, узятих для художньої інтерпретації. Для простеження літературного тексту як художньої антропології нами взято творчість класика української літератури Панаса Мирного, а саме його повісті «Лихо давнє й сьогочаснє» та «Лихі люди». За методологію антропологічного аналізу залучено концепції вітчизняних та зарубіжних учених, таких, як М. Бахтін, В. Халізеєв, Н. Хамітов, В. Топоров, П. Рікер, Д. Затонський, Р. Гром'як, М. Жулинський, Р. Ніч, М. Ткачук, Д. Чижевський, Т. Мейзерська та ін.

Оцінюючи літературу як суспільний фактор, багато літературознавців схиляються до думки про історичну та функціональну спричиненість української літератури, надто коли йдеться про суспільні катаклізми, що озиваються недолею в долях народних. Письменники як оголений нерв нації завжди болісно реагують на суспільні негаразди, відтворюючи своє співчуття, убоління, співпереживання, протест проти неприродного для людини, для суспільства в цілому стану. Не є винятком і відображення у художньому слові стану недоїдання, голодування, спричиненого різними обставинами в родині, в певному прошарку населення чи народу в цілому. Проблема набуває особливого забарвлення в українському контексті подій, адже йдеться про аграрну державу, на якій споконвічно обробляється земля заради хліба насущного, заради забезпечення існування. Проте часто саме на цій землі спостерігалися явища недоїдання, голодування, які особливо у ХХ столітті набули неймовірних масштабів – геноциду, голодомору. У прозі про це сказали своє правдиве слово В. Барка, У. Самчук, П. Запаренко, І. Кирій, А. Гудима, М. Потупейко та інші, цілком присвятивши цій темі окремі твори. Про голодомор 1932–1933 рр. знаходимо також епізоди в творах М. Стельмаха, О. Гончара, Ю. Хорунжого, О. Сизоненка та інших. Однак картини недоїдання, голодування як відображення об'єктивної дійсності дала й література попереднього часу. Так, знаходимо фрагменти з картинами переживання голоду з різних причин – і як поодинокі випадки, і як переживання голоду групою людей – ще, наприклад, у літописах: від найдавніших до козацьких; крім того, багато про таке негативне суспільне явище, як голод, знаходимо в літературі ХІХ ст. Наприклад, С. Єфремов у статті «Без хліба», видрукуваній 1927 р. у ювілейному збірнику на пошану академіка Д. Багалія відзначав: «Жодного, мабуть, українського, з визначних, письменника немає, який не стявся б у боротьбі з цим ворогом людським, свого слівця не докинув до старої й вічно нової тії «проблеми голоду» [1, с. 296].

Мотив голоду виникає виходячи з творчого задуму письменника, з прагнення у тій чи іншій мірі глибини реалізму відтворити реалії буття. В одних митців голод постає як «з'явище індивідуальне: голодує людина» [1, с. 296] – у творах Т. Бордуляка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Б. Грінченка та інших. «Інші ж не обмежуються індивідуальною психологією й беруть голод як страшне лихо соціальне – голодують маси» [1, с. 296]. Картини масового голоду або постають у творах безпосередньо, або ретроспективно згадуються як страшне лихо від якого треба берегтися (твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Т. Бордуляка, В. Стефаника та інших. Бачимо, ряд імен письменників практично повторюється, оскільки